

=TOLERANCE=

Open Educational Resources
for educating in diversity

Xeno-Tolerance

Sprijinirea profesorilor și formatorilor VET în prevenirea radicalizării

Principii de bază

Echipa Universității din Porto

Preciosa Fernandes (*coordonator*)

Luiza Cortesão

Francisca Costa

aprilie 2017

<http://allo-tolerance.eu>

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Cadrul teoretic

“Diversitate”, în sensul obișnuit al cuvântului, se referă la eterogenitatea dintre membrii unei societăți. Cu toate acestea, în timp, acest concept s-a îmbogățit și a devenit mai complex. În sensul mai limitat, conceptul era aplicat doar prezenței simultane a diferitelor etnii. Acoperirea acestui concept s-a extins mulțumită contribuțiilor diferitelor domenii de lucru. Contribuția studiilor sociale și politice, de exemplu, a introdus ideea clasei sociale în discuțiile despre conceptul de diversitate. La rândul lor, studiile din domeniul feminismului au contribuit în mod progresiv la recunoașterea importanței luării în considerare a genului ca sursă de diversitate socioculturală. În mod asemănător, domeniul studiilor despre copii a evidențiat existența trăsăturilor identității socioculturale a unui anumit grup de vârstă. Ca urmare a acestora și a altor contribuții, conceptul a început să includă nu doar etnia, clasa și genul, ci și alte identități, cum ar fi orientarea sexuală, naționalitatea, religia și așa mai departe. Prin urmare, este, de asemenea, important de luat în considerare, în contextul actual, un factor serios al diversității: existența grupurilor caracterizate ca împărtășind o identitate bazată pe o ideologie extremistă. Problema sporirii radicalizării oamenilor de diferite vârste și origini este, în mod clar, un aspect foarte important pentru analiză și acțiune.

În contextul european prezent și în cadrul acestui proiect care are ca țintă problema radicalizării, prezentăm:

- Nevoia de a spori conștientizarea cu privire la faptul că alienarea și “neutralitatea” cu privire la problemele existente sunt, de fapt, o acceptare pasivă a acestor probleme și, mai presus de toate, o demonstrație a complicității cu discriminarea, xenofobia și rasismul, în mod normal negate la nivel de discurs. Această “acceptare pasivă” pătrunde în nivelul subconștientului, care ulterior influențează atitudini și practici.

Se acordă atenție, de exemplu, importanței:

- Înțelegerii “celuilalt” și a diversității, nu ca o dificultate de confruntat, ci ca o situație care solicită înțelegere și eforturi pentru dialog. Acest lucru se întâmplă deoarece

- “toate culturile sunt incomplete și problematice cu privire la concepțiile demnității umane. Lipsa completitudinii derivă din faptul că există o multitudine de culturi și acelea sunt mai vizibile din exterior, din perspectiva altei cultură. Dacă fiecare cultură ar fi pe cât de completă pretinde că este, ar exista doar o singură cultură” (Santos, 1997, p. 46-47), și

- “universurile înțelesului” (Santos, 1997) prezente în fiecare cultură sunt considerate universal valabile în cadrul ei. Dar ele sunt privite adesea cu suspiciune, neînțelegere, chiar condamnare în alte universuri culturale. Și, de asemenea, din cauza

- *Distanței dintre anumite culturi – distanță care are nevoie să scadă pentru a stabili o comunicare mai amplă între culturi – poate fi văzută ca “o fisură sau ca un abis insurmontabil” (Cortesão, 2011) în care dialogul intercultural este uneori, la fel de important pe cât este de dificil.*

Diversitatea crește din ce în ce mai mult în societățile actuale, ceea ce multiplică, în anumite cazuri, dificultățile de comunicare dintre culturi. Cu toate acestea, comunicarea este ceva extrem de importantă în educație, deci:

- *Pentru ca dialogul acesta să nu fie înțeles ca un “abis insurmontabil”, este necesar să existe o programă flexibilă și ca profesorii să fie deschiși și doritori să întrebe și să negocieze. (Cortesão & Stoer, 1995)*

În acest cadru al preocupărilor, profesorul care încearcă să administreze diversitatea în clasă ar trebui să fie un “profesor intercultural” și care solicită individului să fie cineva:

- *Vulnerabil la îndoială (profesor care își pune întrebări cu privire la propria persoană);*
- *Să nu fie “daltonist” cultural (Cortesão, 2000);*
- *Să fie capabil să identifice și să înțeleagă caracteristicile socioculturale ale elevilor;*
- *Să fie capabil să identifice și să analizeze problemele ce țin de învățare (cercetător/educator);*
- *Să fie capabil să producă răspunsuri la diferite situații educaționale (educator/cercetător);*
- *Cu atitudini flexibile, care acționează ca un cercetător și educator și care permite, de asemenea moduri de învățare și acțiuni în calitate de cetățeni (Cortesão, 2000, p. 48).*

Prin urmare, este extrem de important și urgent să investim în pregătirea unui “profesor intercultural” (Corteseo & Stoer, 1995).

Este foarte important să fim conștienți de concepte cum ar fi “incluziune”, "toleranță", "discriminare", "xenofobie", "rasism" și "radicalizare" care sunt din ce în ce mai utilizate în societățile marcate de o mare diversitate socioculturală. Din cauza problemelor frecvente care apar în aceste societăți, acești termeni sunt adesea utilizați, chiar și în limbajul curent (deși nu întotdeauna în modul cel mai adecvat).

Printre toate gamele de concepte utilizate în mod normal când se discută aspecte cum ar fi comunicarea, acceptarea, interacțiunea, respingerea sau conflictul dintre diferitele universuri socioculturale – și în contextul acestui proiect – este important să clarificăm ce se înțelege prin "radicalizare".

În domeniul aspectelor ce țin de societățile multiculturale și /sau acelea care încep să se confrunte cu situații ce țin de diversitate, conceptul de "radicalizare" acoperă situații și comportamente de non-acceptare a “celuilalt-diferit” prin utilizarea violenței motivate ideologic. (UNESCO, 2016). În aceste împrejurări, indivizii –sau grupurile de indivizi – subliniază prin utilizarea cuvintelor și/sau a acțiunilor nu dificultatea, ci mai degrabă imposibilitatea de a comunica cu și câteodată chiar de a-lăsa pe cei care "nu aparțin" și nu împărtășesc aceleași caracteristici și valori ale grupului socioeconomic și cultural/religios. Prin urmare, în special în situații de criză, apar problemele grave ale antagonismului total, cum ar fi practicile împotriva imigranților care sosesc în Europa, ca și a grupurilor organizate de un extremism violent, cum ar fi Statul Islamic în Irak și Levant, Boko Haram, Neo-Nazis, Ku Klux Klan, etc.

Extremismul violent se poate extinde la orice vârstă, gen, grup sau comunitate care face ca tinerii să fie deosebit de vulnerabili la mesajele extremiștilor violenți și ale organizațiilor teroriste. Astfel, “(...) tinerii au nevoie de oportunități de învățare relevante și la timp pentru a-și dezvolta cunoștințele, abilitățile și atitudinile care îi pot ajuta să își construiască rezistența la o astfel de propagandă” (UNESCO, 2016). În plus, există o nevoie pentru “educație de calitate pentru pace care echipează tineretul cu abilitatea de a se angaja în mod constructiv în structuri civice și procese politice inclusive (...) și descurajează participarea lor în acte de violență, terorism, xenofobie și toate formele de discriminare” (Rezoluția Națiunilor Unite 2178 și 2250).

Procesul de elaborare a strategiilor de sprijinire a intervențiilor în diversitate și de prevenire a radicalizării

Pentru a dezvolta “Strategiile de sprijin a intervențiilor în diversitate și de prevenire a radicalizării”, ca răspuns la obiectivele proiectului, a fost important de identificat nevoile de formare a profesorilor din diferite țări. Acest lucru s-a realizat prin “Rapoartele Evaluării Nevoilor”.

În acest mod, am analizat rapoartele de la opt țări partenere (Austria, Cipru, Franța, Italia, Portugalia, Romania, Slovenia, Spania) pentru a produce un document global în care am sistematizat toate nevoile indicate în documentul “*Identificarea nevoilor educaționale pentru a preveni radicalizarea*”.

În al doilea rând, ca rezultat al nevoilor stabilite, am identificat un set de strategii care au fost organizate pe baza a diferitor dimensiuni și niveluri de implementare (document: *Strategii de prevenire a radicalizării*). Pentru a garanta o rigoare științifică mai mare, am stabilit, pentru fiecare dintre aceste niveluri și strategii, o relație cu un cadru teoretic. (Documentul final: *Opțiuni teoretice și strategii de prevenire a radicalizării*). Aceste strategii au scopul de a sprijini profesorii/formatorii vocaționali care intervin în cazul elevilor/cursanților care se află într-o situație de vulnerabilitate socioeconomică și care s-ar putea confrunta cu riscul radicalizării. Utilitatea lor este de a da profesorilor/formatorilor orientări și idei pentru acțiuni de abordare a discriminării, xenofobiei și rasismului și de a preveni radicalizarea.

În al treilea rând, am reorganizat strategiile pe trei niveluri de intervenție. Primul este nivelul “Formarea profesorilor”, unde am indicat posibile acțiuni și orientări, din perspectiva metodelor și a conținutului, care pot furniza cunoștințe și abilități profesorilor care lucrează cu aspecte ce țin de discriminare, radicalizare și extremism violent. De asemenea, am definit “școala” ca al doilea nivel de intervenție unde există posibile modalități indicate pentru școli pentru a lucra cu problemele ce țin de discriminare și de preveni radicalizarea în cadrul unei acțiuni de colaborare între toți membrii contextului școlar. În cele din urmă, nivelul “clasei” se referă la importanța profesorilor/formatorilor care dezbate aceste teme cu elevii lor.

În următorul tabel prezentăm traiectoria.

Strategiile de sprijin a intervențiilor în diversitate și de prevenire a radicalizării

Nr	Nivelul de intervenție	Strategii	Cadrul teoretic
1	Formarea profesorilor	Furnizarea unei perspective globale cu privire la radicalizare și extremism violent la nivel național și internațional.	Profesorii/formatorii ar trebui să aibă o înțelegere globală a provocărilor civilizației actuale (Bourn, 2015), incluzând extremismul violent și radicalizarea (UNESCO, 2016).
2	Formarea profesorilor	Sprijinirea profesorilor/formatorilor în recunoașterea semnelor de "comportament îngrijorător".	Profesorii/formatorii trebuie să fie sensibilizați la nevoia de a acorda atenție și a ști cum să identifice ce ar putea sugera o posibilă intenție viitoare, rezultând dintr-o afirmație sau a acțiune îngrijorătoare (FBI, 2016).
3	Formarea profesorilor	Sprijinirea profesorilor/formatorilor pentru a discuta extremismul violent și radicalizarea, ca răspuns la preocupările și întrebările din partea elevilor/cursanților.	Aspectele ce țin de radicalizare pot fi clarificate prin dialog și discuții (Burbules & Torres, 2000; Burbules & Bruce, 2004; Richardson, 2004) despre cum și când pot profesorii recunoaște că este cel mai potrivit să acționezi așa.
4	Formarea profesorilor	Sporirea conștientizării profesorilor pentru a include perspectivele grupului minoritar sau pentru a asigura reprezentarea lor în cadrul discuțiilor.	Profesorii trebuie să fie conștienți de importanța oferirii elevilor/cursanților a unei perspective echilibrate cu privire la diferite aspecte, implicând fiecare elev în dezbateri și conversații (UNESCO, 2016).
5	Formarea profesorilor	Dezvoltarea strategiilor pentru a promova comunicarea în clasă, între profesori/formatori și elevi/cursanți.	O relație de comunicare poate inspira încredere în rândul celor care învață. În acest mod, „Paradigma de comunicare” ar trebui să fie promovată în clasă, unde calitatea învățării crește odată cu calitatea interacțiunilor dintre profesori și elevi (Trindade & Cosme, 2010).
6	Formarea profesorilor	Sprijinirea profesorilor în a ști cum să recunoască sincronizările și aspectele specifice de discutat.	Aspectele controversate trebuie să fie discutate într-un context fructuos pentru dobândirea abilităților de analiză, utilizând exemple contextuale (UNESCO, 2016). În acest mod, este important ca profesorii să joace un rol de mediator.
7	Formarea profesorilor	Regândirea și adaptarea metodelor pedagogice, a strategiilor și a resurselor pentru a lucra cu diferite grupe de elevi/cursanți.	Pentru a duce discuțiile înspre o educație transformativă (Giroux, 1983), este important să promovați practicile și instrumentele Diferențierii Pedagogice (Cortesão, 1998). În acest mod, profesorii vor putea să dezvolte diferite abordări de predare în funcție de grupul de elevi.
8	Formarea profesorilor	Îmbunătățirea rolului profesorilor/formatorilor ca mediatori ai diversității (sociale, culturale, politice, etc.) în cadrul clasei.	Profesorii/formatorii trebuie să ia în considerare strategii care îi fac pe elevi/cursanți să se simtă liberi să fie ei înșiși și să își exprime asemănările și diferențele în calitate de ființe umane (Cortesão & Stoer, 1995; Santos, 1997; Banks & Banks, 2003). Aceste expresii ar trebui să fie promovate și mediate de către profesor pentru a crea o cultură a dialogului și a respectului în momentul când apar conflictele (Almeida & Fernandes, 2011).
9	Formarea profesorilor	Realizarea de cercetare în domeniul Psihologiei și Sociologiei, pentru a sprijini discuțiile despre discriminare, extremism violent și radicalizare.	Mobilizarea informațiilor academice și actualizate și cunoștințele despre radicalizare și teme înrudite este importantă pentru a informa activitățile profesorilor/formatorilor cu privire la sporirea conștientizării acestor aspecte. În acest sens, profesorii sunt de asemenea încurajați să acționeze ca cercetători (Cortesão, 2000).
10	Formarea profesorilor	Dezvoltarea competențelor	Profesorii/formatorii sunt invitați să definească obiectivele învățării,

	de planificare a sesiunilor de conștientizare și deconstrucție pentru elevi/cursanți.	, să selecteze punctul de începere al discuțiilor și materialele adecvate temei și prezentarea mesajelor cheie și a faptelor pentru a aborda concepțiile greșite și miturile. (UNESCO, 2016).
--	---	---

Nr	Nivel de intervenție	Strategii	Cadrul teoretic
11	Școală	Include “Dezvoltarea toleranței și prevenirea radicalizării” în formularea misiunii școlii.	Școlile trebuie să fie explicite în misiunea lor de importanță a promovării valorilor democrației (Perrenoud, 2003) ca modalitate de a contracara radicalizarea și de a garanta respectul pentru drepturile oamenilor când apar încercări de a le pune în pericol (Gad, 2012).
12	Școală	Instituționalizarea rețelelor cu autoritățile/organizațiile locale din cadrul comunității educației locale.	Pentru școli, lucrul în cadrul rețelelor prin obiectivele colective și comune, este esențial pentru a promova succesul școlar și cetățenia, care sunt, de asemenea, importante pentru comunitatea locală.(Chapman & Handfield, 2010).
13	Școală	Înființarea echipelor multidisciplinare de lucru cu privire la indicatorii vulnerabilității școlii.	Echipele multidisciplinare, cu oameni din diferite medii, sunt mai capabile să aibă o viziune holistică asupra vulnerabilităților școlare și să lucreze cu aceste dificultăți pentru a contribui la schimbul cultural (Burbules & Torres, 2000) și a promova o “Educație inclusivă” (Sanches & Teodoro, 2007).
14	Școală	Promovarea muncii de colaborare între profesori/formatori și tehnicienii din domeniul educației.	Colegii din domeniul educației se pot sprijini reciproc și împărtăși metode, strategii și instrumente (Formosinho & Machado, 2008), creând în acest mod “o școală în cadrul unei școli” (Kohlberg, 1975).
15	Școală	Organizarea sesiunilor de informare despre radicalizare în cadrul întâlnirilor formale și informale.	Radicalizarea a început să fie discutată la nivel public într-un mod care nu exista în trecut (Kundnani, 2012). Prin urmare, aici există o nevoie de a aborda conceptul radicalizării pentru a evita diseminarea informațiilor populiste și a stereotipurilor.
16	Școală	Integrarea conținutului despre discriminare și radicalizare în cadrul programei.	Se înțelege că e important că ar trebui să fie o incluziune “în temele obișnuite de școlarizare (...). Astfel, sistemele de educație ar trebui să dezvolte agende comune în acest domeniu, legate de domenii cum ar fi Drepturile Omului, Pace și Interculturalism” (Consensul european cu privire la dezvoltare, 2005).
17	Școală	Implicarea copiilor și a părinților în activități școlare care au ca țintă aspecte ce țin de discriminare și intoleranță.	Famiiliile sau tutorii ar trebui să fie integrați în procesul guvernării democratice a școlii (Lima & Sá, 2002) ca un mod de a contracara radicalizarea. Prin această strategie, procesul devine semnificativ pentru toți (Stoer & Silva, 2005).
18	Școală	Promovarea proiectelor de abordare a aspectelor ce țin de discriminare deoarece ele sunt relevante pentru contextul școlar.	Acțiunile de contra-radicalizare și discriminare trebuie să fie adaptate la diversitatea socială, culturală, etnică și religioasă a contextului local școlar. (UNESCO, 2016). Această contextualizare trebuie să apară continuu pentru a crea schimbare și progres școlar (Bolívar, 2003).
19	Școală	Elaborarea unei strategii cu	Este important să definiți problemele comune

		definirea “problemelor/conflictelor” și a “reacțiilor/planurilor” pentru școli în situații de discriminare sau acțiuni violente.	ca situații care ar putea încuraja violența sau radicalizarea. Mattsson, Hammarén & Odenbring (2016) spun că “se așteaptă ca sistemul de educație să detecteze indivizii care prezintă ‘un risc’ și să utilizeze metode de prevenire a radicalizării”.
20	Școală	Intervenția în cazul victimelor și a făptașilor discriminării și atitudinilor violente.	Pentru a preveni extremismul violent, școlile trebuie să ia în considerare ambele părți ale problemei. Comportamentul violent constituie un indicator pentru viitoarele “comportamente deviante” (Trembley <i>et al.</i> , 1996). De asemenea, Sieckelink, Kaulingfreks & De Winter (2015) au observat cum contextele sociale vulnerabile pot instiga la violență într-un astfel de mod încât putem considera că anumiți făptași sunt și victime. În acest mod, pentru a preveni posibile moduri de comportament violente, este important să acordăm atenție atât făptașilor, cât și victimelor.

Nr	Nivel de intervenție	Strategii	Cadrul teoretic
21	Clasă	Dezvoltarea unei relații pedagogice între profesori/formatori și elevi/cursanți.	Clasele sunt spațiul central unde elevii “învață să învețe” (Leite & Fernandes, 2002), și unde cel care învață trebuie să fie în centrul procesului de învățare (Freire, 1998).
22	Clasă	Îi ajută pe cei care învață să își dezvolte abilitățile de comunicare și abilitățile inter-culturale.	Pentru a preveni elevii/cursanții să devină extremiști, este important să promovăm dialogul și abordările pașnice când elevii/cursanții se confruntă cu un dezacord (UNESCO, 2016).
23	Clasă	Încurajează persoanele care învață să își dezvolte gândirea critică și să dobândească abilități social-emoționale.	Pentru a ajuta elevii/cursanții să dobândească un simț de apartenență la o umanitate comună, de a împărtăși valori, de a-și dezvolta un respect sincer, de a se angaja constructiv într-o acțiune colectivă pașnică și de a respinge orice fel de credințe extremiste, este esențial să sprijinim elevii în a-și pune întrebări și a reflecta pentru a dezvolta un punct de vedere critic. (UNESCO, 2016).
24	Clasă	Îmbunătățirea cunoștințelor profesorilor/formatorilor și a conștientizării cu privire la Drepturile omului și Educația pentru pace.	Pentru a spori nivelurile de conștientizare a elevilor/cursanților, este esențial să “incluDEM în sistemul școlar teme de dezvoltare (...) cu referire la domenii cum ar fi Drepturile Omului, Pace, Educația mediului și Inter-culturalism” (<i>Consensul european al dezvoltării</i> , 2005).
25	Clasă	Promovarea activităților care încurajează elevii să discute aspectele specifice ale personalității proprii în relație cu “celălalt-diferit”.	Clasa este un spațiu important pentru a discuta existența unei diversități de culturi și contexte sociale și diferite “universuri de semnificație” (Santos, 1997), care vor permite elevilor/cursanților să își dezvolte competențele inter-culturale (UNESCO, 2016).
26	Clasă	Organizarea cursurilor despre strategii de negociere și rezolvare a conflictului.	Profesorii/formatorii trebuie să își sprijine elevii/cursanții în dezvoltarea propriilor strategii pentru a rezolva conflictele (Almeida & Fernandes, 2011).
27	Clasă	Organizarea activităților care utilizează rețelele media și sociale.	Extremismul violent și radicalizarea sunt răspândite pe internet (FBI, 2016). Dezbaterile pot demistifica preconcepții sau teorii false despre informațiile văzute pe platformele de pe internet sau rețelele sociale fără o analiză riguroasă a veridicității lor.

			(Conversi, 2012). Această muncă trebuie să fie sprijinită de <i>practici critice de pedagogie</i> (Freire, 1998; Giroux, 1983), în care dimensiunea “conștiinței”, a gândirii critice și importanța “citirii lumii sunt fundamentale” pentru a împlini justiția socială (Breuing, 2011).
28	Clasă	Încurajarea elevilor/cursanților de a-și exprima sentimentele.	Elevii/cursanții trebuie să fie încurajați să își împărtășească viziunile cu privire la lume și felul în care simt ei cu privire la anumite teme (Freire, 1998).
29	Clasă	Sensibilizarea elevilor față de complexitatea anumitor aspecte.	Este important ca elevii/cursanții să recunoască subiectivitatea aspectelor sociale, culturale sau politice și să recunoască că unele dintre ele e posibil să nu aibă un răspuns clar (UNESCO, 2016).
30	Clasă	Promovarea empatiei, a solidarității și a respectului pentru diversitate prin dezbateri despre injustiția globală.	Elevii trebuie să fie indivizi autonomi care pot gândi cu privire la aspectele globale sociale și participa în multe domenii diferite; ei trebuie să aibă dileme și controverse cu privire la globalizare (Apple, Kenway & Singh, 2005; Bourn, 2015), și să fie încurajați să găsească strategii pentru a încerca să le rezolve (Reimers, 2013), ca participanți ai unei societăți democratice (Congresul din Maastricht despre educația mondială, 2002; Krause, 2010).

REFERINȚE

BIBLIOGRAFIE

- Almeida, B. & Fernandes, P. (2011). Do(s) Conceitos(s) à(s) Prática(s) de Mediação Sócio-educativa: Alguns contributos para a clarificação de um perfil profissional¹. *Atas do I Fórum «Investigar e Intervir em Educação»*, Porto, 11 de Fevereiro de 2011;
- Apple, M. Kenway, J. & Singh, M. (2005). *Educația globalizării: Politici, Pedagogii & Politică*. New York: Peter Lang;
- Bolívar, A. (2003). *Como melhorar as Escolas. Estratégias e dinâmicas de melhoria das práticas educativas*². Porto: Edições ASA;
- Bourn, D. (2015). *Teoria și practica educației de dezvoltare: O pedagogie pentru justiția socială globală*. Abingdon: Routledge;
- Breuing, M. (2011). Problematizarea pedagogiei critice. *Jurnalul internațional de pedagogie critică*. 3 (3), 2-23;
- Banks, J. & Banks, C. (2003). *Manual de cercetare în domeniul educației multiculturale*. New York: Macmillan;
- Burbules, N. & Bruce, B. (2004). Teorie și cercetare despre predarea ca dialog. In V. Richardson (Eds), *Manual de cercetare în domeniul predării* (4th Edition). Washington, DC: Asociația Americană a Cercetării în Domeniul Educației;
- Burbules, N. & Torres, C. (2000). *Globalizare și educație: Perspective critice*. New York: Routledge;
- Chapman, C. & Hadfield, M. (2010). Realizarea potențialului rețelelor bazate pe școli. *Educational Research*. 52(3), 309-323;
- Conversi, D. (2012). Radicalizare iresponsabilă: Diaspore, globalizare și nationalism la distanță în era digitală. *Jurnalul studiilor etnice și de migrație*. 38 (9), 1357-1379;
- Cortesão, L. & Stoer, S. (1995). *Projectos, percursos e sinergias no campo da educação intermulticultural. Relatório Final*³. Porto: CIIIE-FPCEUP;
- Cortesão, L. (1998). A importância dos Dispositivos de Diferenciação Pedagógica⁴. *I Fórum de Projectos Educativos do Vale de Campanhã*, Porto;
- Cortesão, L. (2000). *Ser professor: Um ofício em vias de extinção? Reflexões sobre práticas educativas face à diversidade, no limiar do século XXF*. Porto: Afrontamento;
- Cortesão, L. (2011). *Ser professor: Um ofício em risco de extinção? [A fi profesor: o profesie sub amenințarea dispariției?]*. São Paulo: Cortez.

¹ Titlul în engleză: «de la conceptele la practicile medierii socio-pedagogice: Anumite contribuții la clarificarea unui profil profesionist».

² Titlul cărții în limba engleză: «Cum să îmbunătățim școlile. Strategii și dinamici pentru o educație mai bună».

³ Titlul cărții în limba engleză: «Proiecte, căi și sinergii în domeniul educației interculturale. Raport final».

⁴ Titlul comunicării în limba engleză: «Importanța instrumentelor Diferențierii pedagogice».

⁵ Titlul cărții în limba engleză: «A fi profesor: O profesie în pericol de dispariție? Reflectare cu privire la practicile în domeniul educației - diversitate, în pragul secolului 21».

- Formosinho, J. & Machado, J. (2008). Currículo e Organização. As equipas educativas como modelo de organização pedagógica [Curriculum and Organisation. Echipe educaționale ca un model de organizare pedagogică]. *Currículo sem Fronteiras*, 8 (1), 5-16;
- Freire, P. (1998). *Pedagogia libertății. Etica, democrația & curajul civic*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers;
- Gad, U. (2012). Prevenirea radicalizării prin dialog? Povestiri versus dinamici reflexive ale conflictului. *Studii critice cu privire la terorism*. 5 (3), 391-407
- Giroux, H. (1983). *Teorie critică și practică educațională*. Deakin University Press;
- Kohlberg, L. (1975). Educația pentru o societate în tranziție morală. A 30 a conferință anuală a Asociației de Supervizare a Dezvoltării Programei. New Orleans, Louisiana;
- Kundnani, A. (2012). Radicalizare: drumul unui concept. *Rasă și clasă*. Institutul Relațiilor Interasiale, 54(2), 3–25;
- Leite, C. & Fernandes, P. (2002). *A avaliação das aprendizagens dos alunos: novos contextos, novas práticas* [Evaluarea învățării elevilor: context noi, practici noi]. Porto: Edições Asa;
- Lima, L. & Sá, V. (2002). A participação dos pais na governação democrática das escolas [Participarea părinților la guvernarea democratică a școlilor]. In Jorge de Lima (Org). *Pais e professores. Um desafio à cooperação*. Porto, ASA Editores, 25-96;
- Mattsson, C.; Hammarén, N. & Odenbring, Y. (2016). Tineretul ‘în situații de risc’: O analiză critică a discursului Rețelei de Conștientizare a Radicalizării a Comisiei Europene - abordări și practici utilizate în domeniul educației. *Putere și educație*. 8 (3). 251-265;
- Perrenoud, P. (2003). *Escola e Cidadania. O papel da escola na formação para a Democracia* [Școală și cetățenie: Rolul școlii în a educa democratic]. São Paulo: Artmed Editora;
- Reimers, F. (2013). Evaluarea educației globale. O oportunitate pentru OECD. Accesat pe 10 ianuarie 2017 in: <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/Global-Competency.pdf>;
- Richardson, V. (2004). *Manual de cercetare în domeniul predării*. Asociația Americană de Cercetare în Domeniul Educației;
- Sanches, I. & Teodoro, A. (2007). Procurando indicadores de educação inclusiva: as práticas dos professores de apoio educativo [În căutarea indicatorilor educației inclusive: practicile de sprijin educațional ale profesorilor]. *Revista Portuguesa de Educação*, 2007, 20(2), 105-149
- Santos, B. S. (1997). Por uma concepção multicultural de direitos humanos [Înspre o concepție multiculturală a drepturilor omului]. *Revista Crítica das Ciências Sociais*. 48, 11-32
- Santos, B. S. (2009). *Înspre un nou bun simț legal. Lege, globalizare și emancipare*. Londres: Butterworths
- Sleeter, C. & Bernal, D. (2004). Pedagogie critică, teoria critică a raselor și educație antirasistă: implicații ale educației multiculturale. In J. A. Banks & C. M. Banks (Eds.), *Manual de cercetare în domeniul educației multiculturale* (2 edition), pp. 240-260, New York: Macmillan;
- Stoer, S. & Silva, P. (2005). *Escola-Família: uma relação em processo de reconfiguração* [Școală și familie: o relație într-un proces de reconfigurare]. (Org). Porto: Porto Editora

- Sieckelinck, S.; Kaulingfreks, F. & De Winter, M. (2015). Nici ticăloși, nici victime: Înspre o perspectivă educațională asupra radicalizării. *Jurnalul britanic al studiilor în domeniul educației*. 63 (3), 329-343
- Trembley, R.; Masse, L.; Pagani, L. & Vitaro, F. (1996). De la agresiunea fizică din copilărie la neadaptarea adolescentului: Experimentul de prevenire Montreal. In Ray De V. Peters e Robert J. McMahon (Eds.) *Prevenirea tulburărilor din copilărie, a abuzului de substanțe și a delincvenței*. London: Sage Publications;
- Trindade, R. & Cosme, A. (2010). Educar e aprender na escola: Questões, perspectivas e respostas pedagógicas [A educa și a învăța în școală: Întrebări, perspective și răspunsuri pedagogice]. Vila Nova de Gaia: Fundação Manuel Leão.

DOCUMENTE INSTITUȚIONALE

- Educație pentru înțelegere internațională, cooperare și pace și educație în domeniul drepturilor omului și a libertăților fundamentale, adoptat în 1974, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13088&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html;
- Consensusul European cu privire la dezvoltare, adoptat în 2005 , https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-the-european-consensus-on-development-200606_en.pdf;
- Krause, J. (2010). Raportul de monitorizare a educației dezvoltării europene “DE Watch”. *Grupul acționarilor europeni în în domeniul educației dezvoltării*. Accesat pe 15 decembrie, 2016, in: file:///C:/Users/FC/Downloads/DE_Watch.pdf;
- Biroul angajării partenerilor. Biroul federal de investigații. (2016). *Prevenirea extremismului violent în școli*;
- UNESCO (2016). *Ghidul profesorului cu privire la prevenirea extremismului violent*. Franța;
- Rezoluția Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite 2178, adoptată în septembrie 2014, http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf;
- Rezoluția Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite 2250, adoptată în decembrie 2015, <http://unoy.org/wp-content/uploads/SCR-2250.pdf>.